

УДК 321.1

В. І. Іванюк
аспірант*Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ ЯК ОДНА З ДЕТЕРМІНАНТ КОРУПЦІЇ СУДОВОЇ ГІЛКИ ВЛАДИ

На сьогоднішній день ніхто не заперечувати, що Україна вже не просто взяла курс на євроінтеграцію, а рухається в цьому напрямі, відкидаючи все застаріле та неефективне. Цей курс призвів до дуже багатьох змін і реформ у всіх секторах життя суспільства, у політичній і правоохоронній сферах його вплив найпомітніший. Хвилі реформ, що охопили країну, усе більше й більше видозмінюють чинну систему правоохоронних і судових органів, недарма мають чіткий антикорупційний характер, оскільки, згідно з даними міжнародної організації Transparency International, рейтинг України за рівнем корумпованості становить 26 балів зі 100 можливих і стабільно залишається в групі «підвищеного ризику» [1]. Боротьба з таким явищем повинна починатись передусім із дослідження детермінант, що його породжують, їх аналізу та пошуку шляхів викорінення, що, у свою чергу, зумовить зменшення рівня корупції.

Переважаючою сьогодні є думка, що найбільш корумпованою є судова гілка влади, авторитет і довіра до якої стрімко падають із кожним днем. Однією з вагомих причин наявності корупції в судах є широке коло повноважень, що надані їм законом, і використання їх не на благо держави та суспільства, а у власних інтересах.

Проблемою подолання корупції судової гілки влади займалось багато вчених, а саме: В.А. Бабич, Ю.В. Грачова, А.О. Дігтяр, В.С. Канцір, М.І. Логвиненко, А.С. Макаренко, Л.М. Ніколенко, О.А. Пивоварова, В.М. Соловійов, С.О. Шатрава та багато інших. Проте проблема дискреційних повноважень саме як чинника, що породжує корупційну складову в судах, не так добре досліджена в цих працях, як того вимагають реалії життя.

Найбільш хиткою ланкою в компетенції суддів є наявність у них дискреційних повноважень або, як їх ще називають, «суддівського розсуду».

Вивчення цього поняття потребує глибокого розуміння його змісту. У перекладі з латинської мови *discretio* – це вирішення посадовою особою або державним органом зарахованого до їхньої компетенції питання на власний розсуд у порядку реалізації дискреційної влади.

Серед науковців не існує єдиного уніфікованого визначення поняття дискреційних повноважень. Кожен наділяє їх своїм спектром характеристик і змістом, проте всі дефініції дуже схожі між собою, а іноді й аналогічні.

Такі вчені, як М.І. Логвиненко та А.О. Дігтяр, дають таке визначення цього поняття: «Дискреційні повноваження судді – це його законне повноваження застосовувати на основі власного внутрішнього переконання один з можливих легітимних альтернативних варіантів вирішення правових питань з метою найбільш ефективного здійснення судочинства» [2]. Проте воно недосконале та потребує певних корекцій. Недоцільним видається застосування терміна «легітимний» до можливих варіантів вирішення правових питань, оскільки загальновідомо, що легітимність – морально-психологічне сприйняття владних органів громадянами, визнання їхнього права здійснювати управління соціальними процесами, згода, готовність їм підпорядковуватися. А в цьому випадку ми маємо легальну варіативність можливих рішень, що можуть бути прийняті суддею. Дуже часто під час реалізації дискреції суддею особи не те, що не сприймають його рішення, а й проти нього, проте, зважаючи на передбачену законом можливість судді вирішувати справи опираючись на власне переконання, зробити нічого не можуть. Тому тут скоріше йдеться про легальність як характеристику цього явища.

Ще однією характерною особливістю дискреційних повноважень судді, виходячи з вищевказаного визначення, можна вважати мету й мотиви їх застосування, адже саме за цим критерієм їх варто відрізняти від корупції як такої. Метою дискреційних повноважень, що надані судді, завжди є ефективне здійснення судочинства та справедливе вирішення конкретної справи, виходячи з наявних обставин і опираючись при цьому на букву закону.

С.О. Шатрава зазначає, що дискреційним правом або дискреційною владою є надана особі свобода діяти на свій розсуд, тобто, оцінюючи ситуацію, вибирати один із кількох варіантів дій (або утримуватися від дій) чи один із варіантів можливих рішень. Воно надає можливість посадовій особі диференціювати ситуації залежно від обставин, вичерпний перелік яких неможливо вказати в нормі права [3]. Цей науковець теж акцентує увагу на неприйнятності зловживання владою під час застосування дискреційних повноважень і важливості того, щоб загальні інтереси та суспільне благо, а не власні корисливі інтереси були в основі мотивації особи.

Л.М. Ніколенко визначає, що дискреція стосовно діяльності суду є комплексом повноважень,

виражених у правах, які надані органу правосуддя, вчиняти певним чином у конкретних ситуаціях, визначених законодавцем, для здійснення процесу судочинства з низки причин [4].

С.А. Резанов на прикладі адміністративного регулювання зазначає, що застосування дискреційних прав – це дозволена законом інтелектуально-вольова діяльність компетентного суб'єкта, змістом якої є здійснення вибору одного з кількох варіантів рішення, встановленого правовою нормою, для забезпечення законності, справедливості, доцільності й ефективності адміністративного регулювання з метою ухвалення оптимального рішення у справі, максимально повно забезпечуючи досягнення встановлених правом цілей. Вищевказана діяльність складається з низки розумових операцій, здійснюється вибір одного з кількох варіантів рішення, варіанти рішення встановлені правовою нормою, дискреційне право спрямоване на забезпечення законності, справедливості, доцільності й ефективності адміністративного регулювання, основна мета застосування дискреційних прав – ухвалення оптимального рішення у справі, максимально повно забезпечуючи досягнення встановлених правом цілей [5]. До основних ознак учений зараховує юридичну дозволеність розсуду.

У науковій літературі досить поширеною є ситуація, коли вчені ототожнюють поняття «дискреційні повноваження» та «суддівський розсуд». Такий підхід до співвідношення понять видається дещо помилковим. Поняття «дискреційні повноваження» містить у собі як об'єктивну, так і суб'єктивну складову. Об'єктивною складовою цього явища є наявність закріпленого в законі положення про можливість у цьому конкретному випадку застосувати одне з альтернативних рішень суддею під час вирішення справи. А суддівський розсуд, будучи суб'єктивною складовою дискреційних повноважень суддів, являє собою явище не просто суб'єктивне, а таке, що пов'язане з особистістю судді, його правовою культурою і правосвідомістю, кваліфікацією й соціальною позицією. Адже саме від особистих якостей судді як людини та його розуміння ваги своїх рішень для долі певної особи залежать об'єктивність і виваженість прийнятих ним рішень.

Тут варто зауважити, що на дуже велику підтримку заслуговує позиція багатьох як учених-теоретиків, так і правозастосовців про критичну необхідність збільшення якості відбору осіб на посади суддів, урахувавши їх значення та вплив їхніх рішень у суспільстві. Так, законодавець передбачає в ст. 65 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» мінімальні вимоги до особи, що претендує на посаду судді, а саме:

- громадянство України;
- володіння державною мовою;

- досягнення особою 25-річного віку;
- наявність вищої юридичної освіти;
- стаж роботи в галузі права не менше трьох років;
- постійне проживання в Україні не менше 10 років [6].

Ураховуючи той факт, що ці вимоги вже застосовуються до суддів, які сьогодні обіймають свої посади, а наявна в країні ситуація стосовно правової культури та освіченості певних особистостей у їх складі залишає бажати кращого, видається цілком логічним, що цих вимог до потенційних суддів недостатньо, а отже, необхідно щось змінювати. Найбільш простим і ефективним виходом із цієї ситуації було б підвищення мінімального віку, з якого особа має право, за законом, обіймати посаду судді.

Необхідно підвищити, по-перше, віковий ценз до 30 років, а по-друге, кваліфікаційний критерій, тобто стаж роботи в галузі права не менше 5 років. Ця ініціатива має під собою досить логічне обґрунтування. Ученими-психологами та соціологами давно визнано той факт, що людина у своєму розвитку проходить певну періодизацію, яка впливає як на розумові, так і на загальносоціальні навички особистості. Уважається, що особа до 30 років характеризується більш швидким розвитком загальних інтелектуальних функцій, пам'яті, уваги, мислення, а після 30 років розпочинається другий період – так звана фаза спеціалізації. Тобто, саме після досягнення цього віку в людини починається посилений розвиток не загальноінтелектуальних, а саме спеціалізованих навичок, що випливають із її професійної діяльності, навичок, якими вона оволодіває шляхом щоденного використання та повторення [7].

Саме тому важливим є не просто збільшення вікового цензу для осіб, а акцент на тому, що в особи на момент обіймання посади судді вже повинні бути напрацьовані й відточені соціальна позиція, правосвідомість і основоположні знання в галузі права, які вона до цього моменту використовувала у своїй щоденній праці, з чітким дотриманням принципів права та без таких великих можливостей до маніпуляцій і корупції, як це надає посада судді. До того моменту особистість уже формується цілком і твердо, і якщо в особи немає схильності до протизаконної діяльності, вона має принципи й поняття про загальне благо, то саме ці характеристики повинні лягти в основу, на яку згодом будуть нашаровуватись спеціалізовані знання та навички суддівської професії після 30 років.

У разі внесення змін до цього критерію відбору осіб на посади суддів відбудеться оновлення персонального складу представників цієї професії і, як наслідок, відбудуться зміни на краще. За таких умов наявність дискреційних повноважень у

руках достойного судді буде благом, а не корупційним ризиком. Умови, коли створюватимуться ситуації та можливості до вчинення корупційних діянь, просто нівелюватимуться.

Задля закріплення позитивних результатів і недопущення поширення негативних тенденцій дієвим засобом також може бути впровадження відповідальності за рішення, що приймаються суддею в ситуації застосування дискреційних повноважень. У випадку вирішення ситуації на власний розсуд повинні бути закріплені на законодавчому рівні підвищені вимоги до мотивувальної частини рішення судді. Мається на увазі, що мотивувальна частина повинна більш детально, аніж в інших випадках розкривати мотиви рішення, прийнятого суддею. Обґрунтування правильності прийняття того чи іншого рішення має ліквідувати сумніви в його справедливості й доцільності в тій чи іншій ситуації, враховуючи всі обставини справи. У разі недотримання цих вимог і явно невмотивованого рішення необхідно застосувати дисциплінарну відповідальність до судді. Прикладом такої відповідальності може бути догана, а в разі повторення – звільнення. Якщо ж таке порушення спричинене корупцією, то повинна передбачатись кримінальна відповідальність.

Деякі науковці вважають за доцільне по-іншому вирішити цю ситуацію, а саме: доповнити статтю 55 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», зокрема пункт 5, де визначено обов'язок судді «своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства» фразою «... і нести відповідальність за порушення своєчасності, справедливості й безсторонності розгляду та вирішення судових справ». Необхідність у запровадженні відповідальності за незаконність і несправедливість судового рішення зумовлена великою кількістю справ, де, керуючись корисливими мотивами, судді приймали явно незаконні рішення, та неймовірно малою кількістю випадків притягнення їх за це до відповідальності. Причиною тому є суддівський імунітет і відсутність відповідальності суддів за зміст судового рішення [2].

Упроваджуючи ці зміни, ми сподіваємось, що судді більш відповідально будуть підходити до використання ними своїх дискреційних повноважень, а не мінімізують їх застосування, аби зняти із себе можливість відповідальності за прийняте ними рішення. Адже необхідність дискреції в суддівській практиці важко переоцінити з огляду на те широке коло суспільних відносин, що підпадають під компетенцію суддів загальної юрисдикції. Законодавець ні теоретично, ні практично не може передбачити всю варіативність життєвих ситуацій, що можуть скластися і з якими особа звертатиметься до суду за захистом своїх інтересів. У таких випадках диференціація є просто необхідною

умовою винесення справедливого рішення, яке б ураховувало всі обставини, що склались.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок про роль, яку відіграють дискреційні повноваження в здійсненні правосуддя. З одного боку, вони є можливістю суддів використовувати якомога ширший спектр правових засобів під час розгляду та вирішення справ задля забезпечення якомога індивідуальнішого підходу до кожної і, як наслідок, ефективного й справедливого судочинства. З іншого боку, перебуваючи під тиском з боку зацікавлених осіб, суддя, котрий має дискреційні повноваження, є знаряддям учинення корупційних діянь. У зв'язку з цим у процесі проведення антикорупційних реформ судової гілки влади велику увагу необхідно приділити такому виду повноважень суддів, як дискреційні, та практиці їх застосування суддями з метою вивчення природи і слабких сторін цього явища, надалі використовувати здобуту інформацію під час розробки змін до законодавства й проведення не просто реформ, а ефективних антикорупційних реформ, що повинні принести результати в боротьбі з корупцією в судовій гілці влади.

Література

1. TransparencyInternational [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.
2. Логвиненко М.І. Дискреційні повноваження суддів як корупційний ризик у судовій владі / М.І. Логвиненко, А.О. Дігтяр // Судова апеляція. – 2015. – № 3. – С. 43–49. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Suar_2015_3_5.
3. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ / С.О. Шатрава // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 276–277.
4. Ніколенко Л.М. Дискреційні повноваження господарського суду: межі та умови їх реалізації / Л.М. Ніколенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6. – Т. 2. – С. 32–36.
5. Резанов С.А. Дискреційні повноваження як корупційні ризики в діяльності органів державного управління / С.А. Резанов // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 88–91. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2014_3_18.
6. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
7. Степанова Е.И. Особенности интеллектуального развития взрослых / Е.И. Степанова // Советская педагогика. – 1978. – № 5. – С. 89–94.
8. Молдован Е.С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект / Е. С. Молдован // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf.
9. Єсімов С.С. Удосконалення адміністративно-правового регулювання протидії корупції в Україні / С.С. Єсімов // Митна справа. – 2014. – № 1 (2.1). – С. 242–248. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_1\(2.1\)_42.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_1(2.1)_42.pdf).

Анотація

Іванюк В. І. Дискреційні повноваження судді як одна з детермінант корупції судової гілки влади. – Стаття.

У статті розглядається питання, яке полягає в дискреційних повноваженнях судді як однієї з детермінант корупції судової гілки влади. Проаналізовано європейський досвід урегулювання цього питання. Також розроблено ґрунтовні висновки та пропозиції щодо розглядуваної теми.

Ключові слова: судді, корупція, судова гілка влади, реформи, євроінтеграція.

Аннотация

Иванюк В. И. Дискреционные полномочия судьи как одна из детерминант коррупции судебной ветви власти. – Статья.

В статье рассматривается вопрос, который заключается в дискреционных полномочиях судьи как од-

ной из детерминант коррупции судебной ветви власти. Проанализирован европейский опыт урегулирования данного вопроса. Также разработаны обстоятельные выводы и предложения по рассматриваемой теме.

Ключевые слова: судьи, коррупция, судебная ветвь власти, реформы, евроинтеграция.

Summary

Ivaniuk V. I. The discretionary powers of the judge as one of the determinants of corruption of the judiciary. – Article.

In this scientific article the question which is the discretionary power of judges as one of the determinants of corruption of the judiciary. We analyzed the European experience in resolving this issue. Also developed detailed conclusions and proposals on the subjects.

Key words: judges, corruption, judicial branch, reform, European integration.